

Foto: Anda van Riet

DIALECT ALS SPRINGPLANK IN DE LESSEN NEDERLANDS

Dialecten zijn tot op heden geen vast onderdeel van de lessen Nederlands. Het nieuwe examenprogramma, waarin een eindterm is opgenomen over taalvariatie en taalverandering, biedt daartoe wel kansen. Maar zijn dialecten nog wel actueel in tijden van globalisering? Dit artikel laat zien waarom dialecten een plek verdienen in het schoolvak Nederlands en welke lesactiviteiten daarbij passen.

KRISTEL DORELEIJERS

Tegenwoordig spreken steeds minder jongeren van huis uit een dialect. Niet voor niets wordt gevreesd dat dialecten binnen afzienbare tijd zullen verdwijnen (Versloot, 2021). Maar als je goed luistert, zul je horen dat veel jongeren nog wel regionaal klinken. Aan kleine eigenaardigheden in hun uitspraak, woordenschat of grammatica kun je merken waar ze vandaan komen. De meeste jongeren beheersen misschien niet het traditionele dialect van hun grootouders, maar ze spreken wel hun *eigen* soort dialect. Soms tot ergernis van oudere generaties, die het jongerendialect nep vinden klinken. In hun ogen

en oren is hoe de jeugd spreekt symptomatisch voor dialectverloeding: het zijn de laatste stuiptrekkingen van een wegwijnend dialect.

Taalwetenschappers vinden al die ontwikkelingen juist razend interessant, omdat ze licht kunnen werpen op het hoe en waarom van taalvariatie en taalverandering. Nu dit deelgebied van de taalkunde na een decennialange lobby (Van Rijt, 2022) is opgenomen in het conceptexamenprogramma van het schoolvak Nederlands (eindterm 11 op vmbo en eindterm 12 op havo en vwo), liggen er volop kansen om oude én nieuwe dialecten een plek te geven in het onderwijs (SLO, 2025). Maar waarom is het eigenlijk zinvol om in het schoolvak Nederlands

aandacht te besteden aan dialecten, en hoe zou je dat kunnen doen?

Hyperdialect

Het is niet met zekerheid te zeggen hoeveel dialecten er precies zijn in Nederland, maar dat het er veel zijn, is duidelijk. Wetenschappelijk onderzoek onderscheidt wel honderden dialecten, waarbij sommige meer op elkaar lijken dan andere. Je zou zelfs kunnen beweren dat elke spreker zijn eigen dialect heeft; er zijn immers veel individuele verschillen tussen sprekers, ook binnen regio's, dorpen en steden. Bovendien zijn dialecten constant in beweging. Tot de tweede helft van de twintigste eeuw

spreken mensen in Nederland onderling vooral dialect. Vanaf de jaren zestig veranderde dat, onder andere vanwege toenemende mobiliteit en de opkomst van grote scholengemeenschappen. Sprekers van een lokaal dialect kwamen steeds meer in contact met sprekers van andere dialecten én met het Standaardnederlands. Dit had tot gevolg dat dialecten onderling en dialecten en het Nederlands steeds meer naar elkaar toe groeiden. De lokale dialecten maakten plaats voor zogenoemde regiolecten, genivelleerde dialecten met een groter geografisch verspreidingsgebied (Hoppenbrouwers, 1990).

Ook het dialect dat jongeren vandaag de dag spreken zou je kunnen omschrijven als een tussenvorm waarin je

eigenschappen kunt herkennen van de standaardtaal en het lokale dialect. Maar zo'n instabiele taalcontactsituatie wordt niet alleen maar gekenmerkt door verlies. In sommige gevallen blijken jongeren elementen uit het dialect namelijk te overdrijven: ze zetten bepaalde klanken extra aan of ze veranderen de grammatica. Dat wordt ook wel hyperdialect genoemd. In mijn promotieonderzoek, dat zich richtte op modern dialectgebruik in de provincie Noord-Brabant, ontdekte ik bijvoorbeeld dat jongeren in Noord-Brabant de lidwoorduitgang *-e(n)* voor mannelijk woordgeslacht uitvergroten (Doreleijers, 2024). Het Brabantse *unnen hond* 'een hond' klinkt dan bijvoorbeeld als *unnenen hond*, een verdubbeling. Of de (verdubbelde) uitgang wordt gebruikt in combinatie met vrouwelijke of onzijdige zelfstandige naamwoorden, zoals *unne(ne) koe* en *unne(ne) kuukske* 'koekje'. Jongeren gebruiken de overdreven vormen naar eigen zeggen vooral als ze willen benadrukken dat ze uit Brabant komen. Ook op sociale media vind je ze volop in grappige memes die 'Brabanderschap' uitdragen.

Maar het hyperdialect is niet zomaar een parodie op het oorspronkelijke dialect. Het past bij de huidige tijdgeest, waarin het lokale zich constant moet verhouden tot het globale, zowel offline als online. Jongeren spreken minder dialectachtig – ze schuiven op richting het Algemeen Nederlands of het Engels – maar bij gelegenheid spreken ze juist éxtra dialectachtig. Ze spelen met alle taalkennis die ze tot hun beschikking hebben. Hyperdialect kan een venster bieden op die constante wisselwerking tussen taalgebruik en identiteitsvorming. 'Wat je zegt, ben je zelf', en dat kan per situatie verschillen.

Hoe over dialecten wordt gedacht en gesproken

Over het spreken van dialect bestaan al lange tijd verschillende discoursen die afstralen op het onderwijs (zie bijvoorbeeld Kroon & Vallen, 2009). Enerzijds wordt er negatief over dialect gedacht en gesproken. 'Plat' praten zou schadelijk zijn voor de Nederlandse taalvaardigheid en een slechte invloed hebben op schoolprestaties. Daar staat een positief discours tegenover dat juist uitgaat van de meerwaarde van dialect: dialectsprekers zijn meestal meertalig, hebben daardoor een rijkere taalkennis en ze zijn taalbewuster. En dan heb je nog een neutraal discours dat ergens in het midden zit en niet zozeer ingaat op de voor- en nadelen van dialect spreken, maar dat dialect simpelweg beschouwt als een realiteit in de samenleving.

Ondanks dat in onderzoek nooit is aangetoond dat dialect daadwerkelijk zorgt voor slechtere taal- en schoolprestaties (zie Doreleijers, 2022, §2.1 voor een overzicht), kunnen docenten wel negatieve attitudes hebben. Maatschappelijk gezien staat dialect nu eenmaal lager op de sociale ladder dan Standaardnederlands, de taal die wordt geassocieerd met netheid, een hoog opleidingsniveau, leiderschap en geld verdienen. Dialecten worden eerder geassocieerd met gemoedelijkheid, maar ook met boersheid en een lager opleidingsniveau. Zulke attitudes kunnen behoorlijk hardnekkig zijn. Zo kunnen sprekers zich gediscrimineerd voelen op basis van hun accent of dialect. Dat kan leiden tot schaamte in interactie met buitenstaanders. Ook in het onderwijs hebben attitudes mogelijk effect. Leerlingen kunnen het gevoel hebben er niet helemaal bij te horen wanneer

Dialecteducatie zou kunnen zorgen voor een groter cultureel en historisch bewustzijn van het talige erfgoed in de regio

hun dialect als afwijkend wordt gezien. Ook riskeren dialectsprekende leerlingen slechtere beoordelingen als de docent vooroordelen heeft over dialectgebruik, ongeacht hun werkelijke prestaties.

Berichtgeving in de media helpt doorgaans niet om stereotypen te doorbreken. Krantenkoppen als 'Dialectsprekers verdienen minder' zullen eerder zorgen voor minder aanzien dan voor een (her)waardering van dialecten. Al lijkt er de laatste jaren iets te verschuiven in de manier waarop over dialecten wordt gedacht en gesproken: juist het feit dat dialecten dreigen te verdwijnen, zorgt ervoor dat mensen ze ook meer gaan koesteren. Dialecten roepen gevoelens op van nostalgie en verbondenheid – van je ergens thuis voelen – en daarmee zijn ze een onderdeel van het immateriële erfgoed van een gemeenschap.

Vergelijkbaar met erfgoededucatie zou dialecteducatie kunnen zorgen voor een groter cultureel en historisch bewustzijn van het talige erfgoed in de regio. Wanneer ik scholen bezoek om gastlessen te verzorgen, vraag ik leerlingen vaak naar de verhouding tussen het Standaardnederlands en de dialecten. Het is opvallend dat veel leerlingen denken dat het Standaardnederlands ouder is dan de dialecten, terwijl de situatie natuurlijk omgekeerd is. Gebrek aan historisch besef ligt aan de basis van de perceptie dat Standaardnederlands de 'puurste' vorm van Nederlands is en dat de dialecten slechts minderwaardige taalvariëteiten zijn: dialectsprekers zijn mensen die niet fatsoenlijk Standaardnederlands kunnen spreken. Maar als leerlingen meer te weten komen over de geschiedenis van zowel de dialecten als de standaardtaal, stellen ze hun beeld gemakkelijk bij: het zijn beide waardevolle taalvariëteiten om te beheersen, met eigen gebruikscontexten, sociale functies en gevoelswaarden. Het gaat er vooral om dat leerlingen weten wanneer welke vorm van taalgebruik gepast is en dat ze kunnen schakelen indien ze zelf meerdere talen of taalvariëteiten beheersen (zie ook Delarue & Zwart, 2022).

Lesactiviteiten

Uit een vragenlijststudie die ik eveneens uitvoerde binnen mijn promotieonderzoek, bleek dat docenten best wel aandacht willen besteden aan dialect in hun lesactiviteiten, maar dat een overvol onderwijsprogramma en een gebrek aan kennis van lesmaterialen ze er meestal van weerhoudt (Doreleijers, 2022). Bovendien biedt het huidige curriculum ook weinig aanleiding voor onderwijs over dialecten. De huidige curriculumherziening kan het tij doen keren. Dialecten passen immers uitstekend binnen de geografische dimensie van taalvariatie, die in eindterm 11/12 expliciet wordt genoemd. Het is daarbij belangrijk te beseffen dat dialectverwerving geen doel op zich zal worden: het schoolvak Nederlands hoeft leerlingen niet bij te brengen hoe ze een dialect moeten spreken of schrijven. Wel kan het schoolvak ze op metaniveau meer leren over dialecten. Wat is precies het verschil tussen een taal en een dialect? Welke dialecten zijn er in Nederland en hoe kun je ze herkennen? Hoe verschilt dialectgebruik tussen verschillende generaties? Wat zijn de sociale functies van dialecten? Welke vooroordelen bestaan er over dialectsprekers? Waarom wordt dialect zelden gebruikt in de nieuwsmedia, maar juist wel op sociale media? En waarom spreken we tegenwoordig liever van Standaardnederlands of van Algemeen Nederlands dan van ABN? Het is zomaar een greep uit de vragen die aanleiding kunnen zijn voor levendige discussies in de klas of voor een taalkundeonderzoekje.

Natuurlijk zijn er nog veel meer mogelijkheden om in de lessen Nederlands met dialecten aan de slag te gaan. Ik noem er een aantal:

- *Een taalpeiling houden*: Om het bewustzijn van talige diversiteit in de klas of op school te bevorderen, kan een taalpeiling worden gehouden. Leerlingen geven daarbij zelf aan welke taal of talen ze spreken en de resultaten worden overzichtelijk in kaart gebracht zodat een beeld ontstaat van de aanwezige meertaligheid.

Leerlingen kunnen elkaar ook interviewen en een ‘talenpaspoort’ opstellen.

- **Zoeken in een dialectcorpus:** Op het internet zijn veel gratis doorzoekbare dialectcorpora te vinden waar leerlingen zelf mee aan de slag kunnen gaan. Op de website van het Meertens Instituut (<www.meertens.knaw.nl>) vind je bijvoorbeeld de Kaartenbank, waarin je eenvoudig kunt zoeken naar de verspreiding van dialectwoorden (zoals woorden voor vlinder of zakdoek) en waar je bijbehorende kaarten kunt downloaden. En in de Dialectenbank is het mogelijk om naar dialectopnames te luisteren. Laat leerlingen bijvoorbeeld eens zoeken naar het dialect van hun eigen woonplaats: komt wat ze zien en/of horen overeen met wat ze herkennen uit hun eigen omgeving?
- **Zoeken naar dialect op sociale media:** Online vind je allerlei ludieke accounts die gebruikmaken van dialect, bijvoorbeeld in de vorm van memes of in de vorm van video’s van ‘dialectinfluencers’ (zoals TikTok Tammo uit Groningen en Lotte oet Limburg). Leerlingen kunnen zelf op zoek gaan naar voorbeelden en analyseren wat die voorbeelden grappig en herkenbaar maakt. Natuurlijk kunnen leerlingen ook zelf een meme of video maken in hun eigen dialect. Leerlingen die geen dialect spreken, kunnen de opdracht doen in een andere thuistaal.
- **Een beschrijving maken van het plaatselijke dialect:** Leerlingen kunnen in de rol kruipen van dialectoloog door onderzoek te doen naar het plaatselijke dialect. Wat kenmerkt de uitspraak, de woordenschat en/of de grammatica? Wat zijn de verschillen met het Standaardnederlands? Ook het maken van een dialectwoordenlijst met betekenissen en woordverklaringen (bijvoorbeeld via de Etymologiebank) is een leuke oefening. Leerlingen kunnen daarvoor in digitale corpora zoeken, bestaande woordenboeken raadplegen, een vragenlijst uitzetten of een dialectspreker interviewen.
- **Een dialectspreker interviewen:** Het interviewen van een oudere dialectspreker is hoe dan ook een leuke manier om inzicht te krijgen in het vroegere dialect en de culturele waarde ervan. Leerlingen kunnen ook vergelijkingen maken met hun eigen taalgebruik. Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen het dialect van jongeren en ouderen en hoe kunnen die worden verklaard?

Hip en herkenbaar

Je kunt de lesactiviteiten gemakkelijk differentiëren per schoolniveau en leerjaar. Door ze te koppelen aan taal-

vaardigheden, zoals spreken en schrijven, kun je tot samenhangend onderwijs komen. En door dialect te beschouwen binnen de bredere noemer van meertaligheid en thuistalen kunnen ook niet-dialectsprekende leerlingen ermee uit de voeten. De lesactiviteiten benadrukken de waarde van meertaligheid en stellen leerlingen in staat om hun eigen talige potentieel te benutten. Ze worden uitgedaagd om stil te staan bij hun eigen dialect of de thuistaal van klasgenoten en vergroten zo niet alleen hun taalkundige kennis, maar krijgen ook respect voor de taalachtergrond van anderen. Een taalvergelijkend en onderzoekend perspectief stelt leerlingen bovendien in staat hun analytische vaardigheden te ontwikkelen en zich te oriënteren op vervolgstudies.

Aandacht voor talige diversiteit in de klas (zie ook Doreleijers, 2023) kan tot slot het welbevinden van leerlingen vergroten: een goede beheersing van het Standaardnederlands is belangrijk, maar kennis van andere talen en taalvariëteiten is ook waardevol. Wanneer de term dialect niet wordt ‘vernauwd’ tot het traditionele dialect maar ook lokale jongerenvarianten omvat, is het voor leerlingen een hip en herkenbaar onderwerp dat uitermate geschikt is voor taalkundige reflecties. Op diverse manieren kan dialect in de lessen Nederlands kortom een springplank zijn naar een groter taalbewustzijn. ■

LITERATUUR

- Delarue, S., & Zwart, W. (2022). Voorbij de klassieke standaard-taalnorm: Talenbewust lesgeven via de kracht van dialecten en streektaalen op school. In J. Duarte, M. Günther-van der Meij, F. De Backer, C. Frijns, & B. Gezelle Meerburg (Red.), *Talenbewust lesgeven: Aan de slag met talige diversiteit in het basisonderwijs* (p. 157–176). Coutinho.
- Doreleijers, K. (2022). Better catch them young, but how? A multilingual approach to dialects in education in North Brabant. *Dutch Journal of Applied Linguistics*, 11.
- Doreleijers, K. (2023). Taalvariatie in de klas: Talige diversiteit benutten om taalbewustzijn te vergroten. In J. Dera, J. Gubbels, J. van der Loo, & J. van Rijt (Red.), *Vaardig met vakinhoud: Handboek vakdidactiek Nederlands* (p. 221–231). Coutinho.
- Doreleijers, K. (2024). Styling the local: Hyperdialectisms and the enregisterment of the gender suffix in the ‘new’ dialect of North Brabant [Proefschrift, Tilburg University]. LOT. <https://doi.org/10.48273/LOT0672>
- Hoppenbrouwers, C. (1990). Het regiolect: Van dialect tot algemeen Nederlands. Coutinho.
- Kroon, S., & Vallen, T. (2009). Discoursen over dialect en school. In J. Jaspers (Red.), *De klank van de stad: Stedelijke meertaligheid en interculturele communicatie* (p. 165–182). Acco.
- Rijt, J. van. (2022). Taalkunde in de bovenbouw van havo en vwo: De vormgeving van een betwist vakonderdeel. *Levende Talen Tijdschrift*, 23(1), 36–47.
- SLO. (2025). Conceptexamenprogramma Nederlandse taal en literatuur umbo-bb/umbo-kb/umbo-gl-tl/havo/vwo – Versie 2.
- Versloot, A. (2021). Streektaaldood in de lage landen. *Taal & Tongval*, 72(1), 7–16.

nieuws

Waardering literatuuronderwijs

Regelmatig duikt het verhaal op dat Nederlandse leerlingen helemaal niet zitten te wachten op literatuurlessen op de middelbare school. Toch blijkt uit recent onderzoek van Jeroen Dera (onderzoeker aan de Radboud Universiteit) dat de meeste bovenbouwleerlingen havo/vwo het verplicht lezen van literatuur juist gerechtvaardigd vinden. De motivatie daarvoor is echter opvallend eenzijdig: leerlingen zien literatuur vooral als middel om taalvaardigheid, concentratie en algemene leesvaardigheid te verbeteren.

Voor het onderzoek vulden 1641 havo- en vwo-leerlingen een vragenlijst in over de relevantie die zij zien in het lezen van literatuur, zowel op school als in hun vrije tijd. De resultaten laten zien dat de leerlingen in de schoolse context sterk gericht zijn op kwalificatie: literair lezen wordt – ook door niet-lezers – vooral gezien als nuttig omdat het bijdraagt aan de algemene leesvaardigheid en omdat het kennis oplevert. Persoonlijke en maatschappelijk-ethische motieven, zoals ontspanning, empathie-ontwikkeling of horizonverbreding, worden veel minder overtuigend gevonden als redenen om literatuur te lezen voor school.

Bovendien toont het onderzoek aan dat er een scherpe scheidslijn bestaat tussen schoollezen en vrijetijdslezen. Waar enthousiaste lezers in hun vrije tijd sterk gericht zijn op ontspanning, en literatuur ook zien als een manier om even aan de werkelijkheid te ontsnappen, vinden ze zulke legitimeringen veel minder passend voor het lezen op school. Wel vinden zij argumenten die appelleren aan de vorming van sociale of ethische betrokkenheid overtuigender dan hun leeftijdsgenoten die zelden een boek oppakken.

Dera’s onderzoek laat ook zien dat docenten de overtuigingskracht van de meeste argumenten voor het lezen van literatuur onderschatten. Dat geldt opvallend genoeg ook voor het argument dat literair lezen bevorderlijk kan zijn voor het concentratievermogen. Dera: ‘Deze studie onderstreept in die zin de noodzaak om het gesprek over het waarom van literatuuronderwijs breder te voeren in de klas. Veel leerlingen begrijpen heus wel dat het belangrijk is om boeken te lezen voor school. Maar als je nagaat hoe functioneel de argumenten zijn die ze hierbij het overtuigendst vinden, dan is het zaak om nog beter te laten zien wat het eigenlijk oplevert om literaire teksten tot je te nemen.’ Radboud Universiteit

Nederlandse accenten

Voor het eerst is in beeld gebracht hoe Nederlanders verschillende regionale accenten waarnemen. In een onderzoek werd deelnemers gevraagd op basis van korte audiofragmenten aan te geven waar ze denken dat een spreker vandaan kwam. Het resultaat is een kaart die laat zien dat de waarneming van accenten opvallend goed samenvalt met algemene stereotypen die we verbinden aan die accenten.

Taalwetenschappers Cesko Voeten (UvA) en Anne-France Pinget (UU) baseerden hun kaart op de resultaten van zo’n 1.600 deelnemers en zijn daarmee de eersten die op grote schaal onderzoek hebben gedaan naar de perceptie van regionale accenten. Voeten: ‘Er zijn weliswaar uitgebreide kaarten van de Nederlandse dialecten, maar de verschillende accenten van het Standaardnederlands zijn nog niet eerder in zulk detail op de kaart gezet. Daarnaast zijn die bestaande kaarten gebaseerd op hoe mensen dingen zeggen, niet over hoe ze verschillende accenten horen. Beide zaken samen maken ons onderzoek uniek.’

Het resultaat is een kaart die soms opvallend goed binnen de geografische lijnen van een provincie blijft. Zoals in Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Holland. ‘Soms is er zelfs een duidelijk onderscheid binnen de provincie’, zegt Voeten. ‘Zo worden Oost- en West-Brabant uit elkaar gehaald, worden Twente, Overijssel, Arnhem en Nijmegen en de Achterhoek van elkaar afgesplitst en halen luisteraars Noord- en Zuid-Limburg uit elkaar.’

Volgens Voeten laat het experiment zien dat luisteraars in staat zijn om accenten – op zijn minst globaal – goed op de kaart te plaatsen. Stereotypen die we kennen, spelen daarbij een belangrijke rol. ‘Die koppelen we – soms onbewust – aan een bepaalde regio’, zegt Voeten. ‘En dat gaat dus veel verder dan de bekende “harde g, zachte g”-verdeling die we allemaal kennen. We kunnen de accenten als collectief heel goed plaatsen’, zegt Voeten.

Soms spelen die stereotypen een dusdanig grote rol dat de plaatsing van een accent ook fout kan gaan. Zo plaatsten deelnemers verschillende fragmenten in Friesland, terwijl er geen enkele Fries tussen de sprekers zat. ‘Blijkbaar is het stereotype dat we daaraan verbinden zo sterk aanwezig in ons hoofd dat we dat denken te herkennen’, aldus Voeten. Universiteit van Amsterdam